

Aleš
Iglič

O severnoslovanskih koreninah slovenščine

Narodnostno ozemlje Slovencev, po nemško imenovanih tudi Wenden, na etnografski karti Austro-Ogrske iz leta 1856 (K. Czoernig: *Ethnographische Karte der österreichischen Monarchie*), iz kartografske zbirke NUK. Zemljevid je razstavljen tudi v posloplju evropskega parlamenta EU v Strasbourgu.

Slovenci, tako kot tudi mnogi drugi evropski narodi, dolgujejo svojo vključitev v srednjeveško evropsko civilizacijo (kot dedinjo evropskih antičnih tradicij, ki imajo svoj izvor v stari Grčiji) predvsem krščanskim misijonarjem iz negermanskih območij Evrope, to je iz Irske in Bizantinskega cesarstva, ki so širili krščanstvo in antično kulturo na področju salzburske škofije, od koder so prihajali misijonarji v Karantanijo. Tako je prvega karantanskega pokrajinskega škofa Modesta poslal med Karantance irski menih, to je solnograški škof Virgilij (Gruden, 1992). Irski misijonarji so tudi v drugih delih Evrope zelo veliko prispevali k ohranjanju evropske civilizacije v zgodnjem srednjem veku (Cahill, 1995). Glavni zgodovinski vir, iz katerega črpamo vedenje o razmerah v Karantaniji v zgodnjem srednjem veku, je okoli leta 870 napisani spis o spreobrnitvi Bavarcev in Karantancev v krščansko vero (*Conversio Bagoariorum et Carantanorum*), kjer se knez Karantancev imenuje *dux*. V Fredegarjevi kroniki se *dux* imenuje tudi že prvi po imenu znani knez prednikov Slovencev, to je knez Valuk (Wallucus dux Vinedorum), ki je vladal slovensko-karantanski kneževini (marca Vinedorum) v času okoli leta 630 (Kos, 1985).

Langobardski zgodovinar Pavel Diakon v svoji *Zgodovini Langobardov* iz 8. stoletja piše, da je bavarski kralj (vojvoda) Tassilo okoli leta 593 vdrl v deželo Slovencev (in Sclaborum provinciam), jih premagal ter se vrnil v svojo deželo z obilnim plenom (Diakon, 1988). V drugem poročilu pa Dia-

kon omenja, da so Bavarci v približno istem času (okoli leta 595) napadli Slovence (Sclavos), ki pa so bili s pomočjo Obrov poraženi oziroma vsi pobiti. Milko Kos (1985) meni, da lahko pod imenom Sclaborum provincia v prvem Diakonovem poročilu prejkone razumemo Karantanijo, ki se v kasnejših virih imenuje tudi Sclavinia (Slovenija). Pavel Diakon tudi opisuje, da so naši slovenski predniki v 7. stoletju vdrl v furlansko vojvodstvo (verjetno iz Karniole) ter poroča o bitki med Langobardi in predniki Slovencev okrog leta 705.

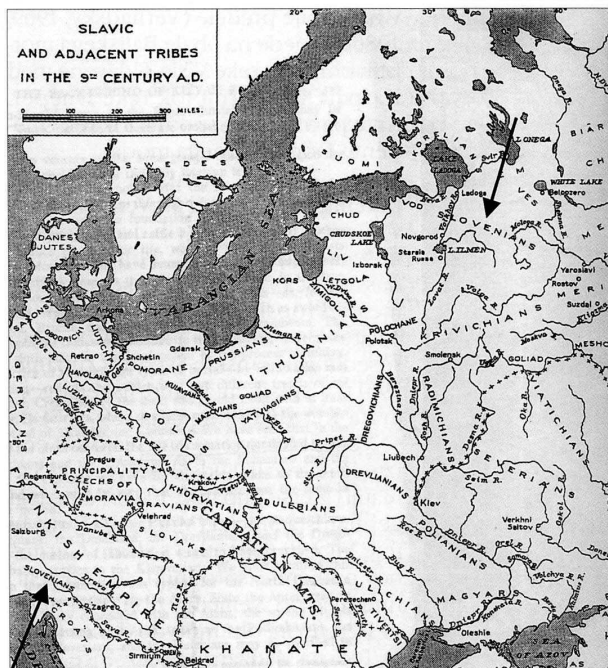
Predniki Slovencev se v virih iz 6., 7. in 8. stoletja imenujejo najpogosteje Sclavi, Sclabi, Sclauani, Sclauoni, dežela pa Sclauinia (Kos, 1985). V Fredegarjevi kroniki se za prednike Slovencev uporablja tudi ime Winedi in Vinedi. V življenjepisu svetega Kolumbana, ki je nastal okrog leta 618, pa se imenujejo predniki Slovencev Venetii qui et Sclavi. V zgodovini se sicer prvič za piše ime Slovani (Σκλαυηνοι) v spisih Pseudo-Caesariusa Nazianzenusa leta 525 (Županič, 1932). Procopius in Jordanes poročata, da so bili Slovani (Venetharum natio) razdeljeni na številna plemena, vendar so sebe v glavnem imenovali Sloveni (Sclaueni) in Anti, ki naj bi imeli skupen jezik (glejte še Županič, 1928; Županič, 1961; Volpi Lisjak, 2004). Jordanes, ki je bil gotskega rodu, tako v svojem delu iz 6. stoletja deli Slované v tri narode: Venete, Sclauene in Ante (Dvornik, 1956). Zgodovinar Vernadsky (1887–1973), ki je bil profesor na ameriški univerzi Yale, umešča omenjene tri glavne skupine Slovanov

v naslednje predele (Vernadsky, 1969, 1986): Venede na obale Baltskega morja in območje reke Visle, Sklavene med Karpate in zgornji tok reke Dneper, Ante pa na jug ob spodnji tok rek Dneper in Don do Črnega morja.

Niko Županič meni, da so Slovani pod imenom Venedi ali Venethi znani v pisnih virih že v prvih dveh stoletjih našega štetja, ko jih C. Plinius Secundus umešča v bližino Visle kot zahodne meje evropske Sarmatije, Cornelius Tacitus pa piše o njih kot o vzhodnih sosedih germanskih Svebov (Županič, 1961). V spisih aleksandrijskega geografa Klavdija Ptolemeja (89–167) pa se Venedi (Οὐενέδαι) omenjajo kot eno izmed največjih ljudstev v evropski Sarmatiji (glej še Županič, 1961). Po razlagi germanista Mucha (Much, 1937) naj bi ime Venedi (Venethi) s strani Germanov pomenilo 'sorodniki' ali 'prijatelji'. Ime se je pri Nemcih v obliki *Wenden* in *Windische* ohranilo do danes (slika 1). Tudi na Madžarskem Slovence še vedno imenujejo Vendi. Imena Winedi, Winidi in Venedi so se prav tako kot za prednike Slovencev uporabljala za češke, polabske, turinske in nekatere druge Slované (Kos, 1985; Bezljaj, 1967), kakor kaže tudi finsko ime *Venäjä* za Rusijo (iz *Venädä*), ki naj bi ga Finci po Županiču prevzeli od Germanov (Županič, 1961). V zvezi z umeščanjem Venedov na obale Baltskega morja (Vernadsky, 1969) in območje reke Visle (C. Plinius Secundus) je zanimivo, da se je Finski zaliv še v 16. stoletju na zemljevidu O. Magnusa imenoval tudi Sinus Venedicus, torej Venedski zaliv (glejte še Volpi Lisjak, 2004). Zanimivo je tudi, da so danski kralji od 14. stoletja pa do leta 1972 nosili naslov »kralj Vendov«, kar kaže na široko naselitveno območje Venedov ob Baltskem morju.

Slovenskemu zgodovinarju Pleterskemu se zdi verjetna hipoteza J. Okulicza, po kateri so bili Veneti prvotno staroselci na območju Baltskega morja (Pomorjanske), ki so se pod pritiskom naselitvenega vala Germanov deloma premaknili na območje proti vzhodu, vse tja do Dnepra, kjer so se kulturno in jezikovno zlili s tamkajšnjim baltko-slovanskim prebivalstvom. Premik dela Venetov (Venedov) proti vzhodu naj bi pojasnjeval tudi zgoraj omenjene zapise antičnih piscev (Plinij, Tacit, Ptolemaj), ki pišejo o dveh skupinah Venetov, prvi naj bi bili nekje na območju od Visle do Dnepra in drugi ob Baltskem morju (Pomorjanska). To dvojnost naj bi podpirala tudi »Tabula Peutingeriana« z navajanjem Venetov in Venetov-Sarmatov (Dvornik, 1956) ter hipoteza jezikoslovca F. Bezljaja, da je praslavščina venetizirana baltščina (Pleterski, 1995). Bezljajeva hipoteza

O severnoslovanskih koreninah slovenščine

Aleš
Iglič

Naselitveni prostor Slovencev v 9. stoletju našega štetja v današnji Sloveniji in Avstriji ter na severu današnje Rusije, v bližini mesta Novgorod (Vernadsky, 1969).

o praslovanščini kot venetizirani balto-slovanščini bi lahko razložila, zakaj so Germani poimenovali svoje vzhodne slovanske sosedje z venetskimi imeni. Če so prvotni baltski Veneti in Veneti na območju Visle govorili soroden jezik, je namreč povsem pričakovano, da so Germani (in Finci) oboje imenovali z istim imenom. Kako pa so eni in drugi, to je baltski Veneti in Veneti ob Visli, imenovali sami sebe, pa ostaja neznanka, saj o tem ni na voljo pisnih virov. Prav tako ostaja odprto in nerešljivo vprašanje, kolikšen številčni delež so imeli baltski Veneti v procesu formiranja Praslovanov. Glede na Bezlajevo hipotezo o praslovanščini kot venetizirani baltsčini je prav mogoče, da precejšen delež. V daljšem časovnem obdobju namreč manjšinska skupina običajno prevzame večinski jezik okolja, v katerem živi, in ne obratno. In to ne glede na njihov družbeni položaj, kot je bil to primer pri Normanah v Franciji, ki so najprej privzeli francoski jezik, po naselitvi v Angliji pa po več sto letih angleški jezik, ali pa primer Bolgarov.

Ime Vendi se pojavlja tudi v nekaterih osebnih imenih, kot je na primer Vinitharius (zavojevalec Vendov, Wendenkämpfer) (Županič, 1961). Tako N. Županič kot tudi M. Kos pa pod imeni Venedi, Venethi, Venetii, Winedi in Vinedi nimata v mislih antičnih Venetov iz sedanje italijanske pokrajine Venecije, ki so živeli v porečju reke Pad, pač pa naše slovanske prednike. Ni pa možno izključiti, da so se pred slovanškimi selitvami v 6. stoletju nekateri Venedi že nahajali na današnjem slovenskem ozemlju, ki ga je z baltskimi

naselitvenim območjem Venedov povezovala starodavna jantarjeva pot, za katero sta vedela že Herodot in Tacit (Volpi Lisjak, 2004).

Predniki Slovencev, to je *alpski* Slovenci (slika 2), niso bili enotno plemo, ki bi se kot celota preselilo na območje Vzhodnih Alp, zgornjega Posavja in Posočja, temveč so se naseljevali v več valovih (Bezljaj, 1967). Zgodovinar Grafenauer meni, da je prvi naselitveni tok v šestem stoletju potekal najprej s severa (zahodno slovanska jezikovna skupina) in kasneje z vzhoda, kar naj bi potrjeval tudi današnji slovenski jezik, ki ima močne zahodnoslovanske korenine. Pri tem pa je treba poudariti, da ohranjena slovenska koroška narečja kažejo znatno več tipičnih zahodnoslovanskih potez, kakor narečja na Kranjskem, ki so podlaga moderni knjižni slovenščini (Bezljaj, 1967).

V novi domovini pa so se alpski Slovani vsaj deloma pomešali tudi s staroselci. Analiza pred-slovenskih ostankov v imenih na slovenskih tleh je namreč prepričljivo pokazala, kako neosnovane so bile starejše trditve, da so se alpski Slovani preselili v pokrajino skoraj brez prebivalcev. V goratih predelih je simbioza s staroselci trajala ponekod tudi pol tisočletja. V nekaterih naseljih pa so v zadnjem času tudi odkrili sledove nepretrgane kontinuitete med antiko in slovansko naselitvijo. V slovenščini so se tako celo ohranile nekatere romanske in predromanske osnove, ki jih ni mogoče več zaslediti niti v sosednjih romanskih jezikih (Bezljaj, 1967). Avstrijski slavist Otto Kronsteiner zato meni, da so posledično Slovenci in deloma tudi njihov sedanji jezik mešanica keltskih, romanskih (vulgarna latinščina) in slovanskih elementov. Bezljaj pa meni, da je v današnji slovenščini tudi precej besed ilirskega porekla. S tem v zvezi je zanimivo, da je poljski znanstvenik Leciejewicz (1988) nakažal prisotnost zahodnoslovanskih skupin tudi v severni Rusiji (slika 2).

Francoski zgodovinar F. Conte pa predpostavlja, da je vdor Gotov na območje, kjer so živeli slovanski predniki Slovencev na območju Sklavenov med Karpati in zgornjim tokom reke Dneper (*Sloveni*, oziroma *Slovenici*), le te razdelil na dva dela. En del naj bi se pomaknil na jug in se ustavil na območju današnje Slovenije in Avstrije, drugi del pa naj bi šel proti severovzhodu, med drugim na območje jezera Iljmen, ter ustanovil Novgorod (Conte, 1986), kar se ujema z mnenjem ameriškega zgodovinarja Vernadskega (slika 2). Jezero Iljmen se je namreč v starih časih imenovalo Slovensko morje, Novgorod pa *Slovensk*. V Novgorodu je obstajala tudi velika mestna četrt z imenom *Sloven-*

ski konec (Volpi Lisjak, 2004). Karakterističen je tudi primer imena Vipolže in sorodnih besed, ki jih najdemo v Sloveniji in severni Rusiji. V Rusiji se 113 krajev imenuje *Vypolzovo*. V stari ruščini pomeni beseda *vypolzovskije žitelji* svobodnjake (tukaj lahko iščemo tudi paralele s kosezi in imeni, kot so Koseze). Ta imena so skoncentrirana na ruskem severu okoli Novgoroda. Vidimo torej, da gre za praslovenski narečni pravni pojem, ki ga je zanesel k nam na Slovensko isti kolonizacijski val, ki je tvoril jedro novgorodske Rusije (Bezljaj, 1967). Bezljaj navaja še celo vrsto slovenskih besed in toponimičnih osnov, ki so karakteristične za ruski sever.

V skladu z zgornjim razmišljanjem jezikoslovec Bezljaj meni, da obstaja več kakor dovolj dokazov, da je jezikovna podlaga slovenščine v bistvu jezik severnoslovanskega tipa, ki pa se je od vsega začetka po naselitvi v Karantaniji razvijal pod trajnim južnoslovanskim vplivom (Bezljaj, 1967). Ločene migracije pa so zapustile v slovenščini tudi močne zahodnoslovanske elemente. Sestaviti bi bilo mogoče obširen slovar slovenskih besed, za katere ni mogoče najti nobene ustrezne paralele pri balkanskih Slovanih, pač pa ustrezne paralele med severnoslovanskimi jeziki. To kaže na to, kako ozki so odnosi med slovenščino in severnoslovanskimi jeziki, ki so verjetno posledica praslovenskih migracij (Bezljaj, 1967). Vsa ta opažanja v slovenskem jeziku (torej jeziku *Slovenov*) podpirajo mnenje znanstvenikov o različnih migracijskih tokovih pri slovanski naselitvi v Alpah, ki so pripeljali do formiranja slovenščine kot slovansko-baltske jezikovne mešanice s primesmi staroselskih jezikov, ki ne izključuje niti možnosti, da se je del naših prednikov pri selitvi pomešal z ostanki kakšnega vzhodnogermanskega plemena (Bezljaj, 1967). Ob pomanjkanju pisnih virov nam nobena metoda raziskovanja o prazgodovinskih gibanjih prednikov Slovencev ne more povedati več kot baltske in severnoslovanske paralele slovenskim besedam. Tudi ne gre izključiti, da so se prvi manjši naselitveni tokovi Slovanov na kasnejše karantanske ozemlje pojavili že precej pred 6. stoletjem (Bezljaj, 1967). Tudi na Češkem se namreč pojavijo Slovani že vsaj v 4. stoletju.

Množica baltsko-slovenskih jezikovnih paralel in drugih arhaizmov govori v prid domnevi, da segajo začetki slovanske jezikovne individualnosti vsaj že v četrto stoletje po našem štetju. Ni pa seveda možno ugotoviti, ali so bili ti začetki še v praslovenski domovini

O severnoslovanskih koreninah slovenščine

ali pa se je začetni migracijski val na slovenskih (karantanski) tleh pojavil že nekaj stoletij pred selitvami v šestem stoletju (Bezljaj, 1967). Vsekakor pa je na osnovi jezikovnih študij danes mogoče trditi, da so trditve o enkratni migraciji Slovanov na območje Karantanije samo romantične zgodbe (Bezljaj, 1967).

Na osnovi bolgarsko-(makedonskih)-slovenskih jezikovnih paralel slovenski jezikoslovec Bezljaj predpostavlja, da je del severnoslovanskih plemen po obronkih Alp in Karpatov prodrli tudi čisto na jug do Egejskega morja. Ime Sloveni je namreč v starejši dobi izpričano samo za Slovane v okolici Soluna ter za prebivalce ruskega Novgoroda in pa pri alpskih Slovanih, kjer se to ime pojavlja v krajevnih imenih. Prekmurski in Beneški Slovenci so se verjetno vedno imenovali Slovenje (Bezljaj, 1967). To bi pomenilo, da so se predniki Slovencev (na območju Sklavenov) selili v treh glavnih smereh, proti severu v okolico Novgoroda v eni smeri in proti jugu na območje Karantanije, pri čemer je del zadnjih nadaljeval selitev v tretjo smer proti jugu v okolico Soluna.

Ker so bili predniki Slovencev izmed vseh Slovanov verjetno prvi pokristjanjeni, je veliki slovenski slavist Miklošič verjel, da je govorica Karantancev osnova za staro cerkveno slovanščino, to je za »bogosluzni jezik« vsem Slovanom, ki so ga nato spreminjali in popravljali vsak po svoje. Kasneje se je izkazalo, da je osnova stare cerkvene slovanščine narečje Slovanov v okolici Soluna, ki pa so se, kot smo prej omenili, tudi imenovali Sloveni (Bezljaj, 1967).

Ker naj bi bili po Miklošičevih besedah predniki Slovencev izmed vseh Slovanov prvi, ki so prišli v stik s tedanjimi civiliziranim svetom na evropskem zahodu in jugu, je njihovo (samo nekoliko spremenjeno) ime dalo ime tudi vsem Slovanom (glejte Marn, 1880). Tudi Bezljaj meni, da je verjetna domneva, da so šele srednjeveški avtorji ime Sloveni posplošili na vse slovanske narode, pri čemer so bili Sloveni spočetka samo eno izmed slovanskih plemen. Moderni kolektivni termin *Slovani* je torej umetna tvorba, ki je nastala na Slovaškem in Poljskem in jo je pri nas prvi uporabil Bleiweis v svojih *Novicah* malo pred marčno revolucijo. Naše narodno ime *Slovenci* (*Sloveni*) pa je eden izmed številnih arhaizmov, ki jih je slovenščina ohranila tudi sicer največ izmed vseh slovanskih jezikov. Na ozemlju Novgoroda po 15. stoletju ime *Slovenci* popolnoma izgine, v 60. letih 20. stoletja pa so ga še vedno uporabljali prebivalci južne Istre (Bezljaj, 1967). Jezikoslovec Bezljaj zato meni, da če govorimo o izgubi slovenskega

etničnega ozemlja na severu, bi ga morali prišteti še enkrat toliko na jugu in jugozahodu (glejte še sliko 1).

Kajkavski in čakavski Hrvati so se namreč še v 17. in deloma v 18. stoletju imenovali Slovenci ali Slovinci (Bezljaj, 1967).

Podobnost prostoročne izdelane keramike iz nekaterih najdišč na področju staroslovanskih selišč iz 6. stoletja na današnjem slovenskem ozemlju, pa tudi tiste na Slovaškem, z najdeno keramiko v oddaljeni Ukrajini (Guštin, 2005), je v skladu s prej omenjeno hipotezo, da del prednikov Slovencev predstavljajo Sklavenci, ki so se priselili na območje Alp z ozemlja ob zgornjem toku reke Dneper, to je iz današnje Ukrajine. Predhodna kvalitetnejša keramika iz mlajše železne dobe ter iz dobe rimskega imperija, ki so jo odkopali na slovenskih arheoloških najdiščih, je močan v argument v prid potrditve slovanskih selitev na alpsko področje. Vendar lahko glede na Bezljajevo ugotovitev, da slovenščina vsebuje besede, ki so sicer razmetane po vsem slovanskem svetu in od teh nekatere le na določenih področjih, predpostavljamo, da so naši predniki prišli na področje naselitve alpskih Slovanov v več valovih in z različnih področij.

Kot smo že omenili, tudi ni možno izključiti naselitvenih tokov Slovanov pred 6. stoletjem (Dvornik, 1956; Pleterski, 1995). Tako so na področju Panonije nekateri tamkajšnji prebivalci v 5. stoletju jedli proso, pili pijačo iz medu (medos) in ječmena (kamos), imeli pogrebno slovesnost (stravo) ter govorili jezik, ki ni bil ne gotski, hunski ali latinski, in so bili prav mogoče Slovani (Dvornik, 1956). Tudi rezultati arheoloških raziskav na področju Moravske in Slovaške kažejo, da so bili Slovani tam prisotni v manjšem številu že v četrtem in petem stoletju našega štetja, kar se zdi v skladu s poročili Procopiusa (*De Bello Gothico*), da so se Heruli med leti 508–514 našega štetja po porazu v Lombardiji odločili vrniti domov, na področje današnje Danske, pri čemer so dobili dovoljenje za prost prehod skozi slovansko področje (Dvornik, 1956). ■

Literatura:

1. Bezljaj F.: Eseji o slovenskem jeziku, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1967.
2. Cahill T.: How the Irish Saved Civilization, Anchor Books, New York, 1995.
3. Diakon P.: Zgodovina Langobardov, ponatis in prevod: Založba Obzorja MB, 1988.
4. Dvornik F.: The Slavs and Their Early History and Civilization, Amer. Acad. Of Arts and Science, Boston, 1956.

5. Grafenauer B.: Zgodovina slovenskega naroda, DZS, Ljubljana, 1978.

6. Guštin M.: Tisti z vzhoda, Annales, Koper, 2005.

7. Kos M.: Srednjeveška zgodovina Slovencev, Slovenska matica, Ljubljana, 1985.

8. Leciejewicz L.: Einige bemerkungen über die Kontakte der Ostsee-Slawen mit nördlicher Rus im Frühmittelalter, Folia Praehistorica Posnaniensia, III, str. 157–164, 1988.

9. Lisjak Volpi B.: Čupa prvo slovensko plovilo in drevaki, Mladika, Trst, 2004.

10. Much R.: Die Germania des Tacitus, Heidelberg, str. 414–415, 1937.

11. Pleterski A.: Model etnogeneze Slovanov na osnovi nekaterih novejših raziskav, Zgodovinski

časopis, 49: 537–556, 1995.

12. Procopius Caesariensis: De Bello Gothico, v: History of the Wars, The Loeb Classical Library, Harvard University, Cambridge (Mass.), USA.

13. Kronsteiner: Avstrijci so že dolgo Slovenci, v: Pogovor z O. Kronsteinerjem, avstrijskim slavistom (zapisala: J. Šutej Adamič), Delo, 11. oktobra, str. 9, 2004.

14. Vernadsky G.: Ancient Russia, Yale University Press, New Haven, 1969.

15. Vernadsky G.: A History of Russia, Yale University Press, New Haven, 1986.

16. Županič N.: Boz rex Antorum, Situla – Glasnik Narodnega muzeja v Ljubljani, 4, str. 91–122, 1961. Ponatisnjeno v: Županič N.: Izbrana dela iz historične etnologije in antropologije, AE Gradiva, vol. 1 (ured. A. Igljč in V. Kralj-Igljč), str. 15–59, Filozofska fakulteta, Ljubljana, 2006.

17. Županič N.: Der Anten Ursprung und Name, Extrait des Actes du IIIe Congrès International des Etudes Byzantines, str. 331–339, Athènes, 1932. Objavljeno tudi v (deloma v francoščini): Izvor in ime Antov, Etnolog VII, str. 88–89, 1934. Ponatisnjeno v: Županič N.: Izbrana dela iz historične etnologije in antropologije, AE Gradiva, vol. 1 (ured. A. Igljč in V. Kralj-Igljč), str. 59–72, Filozofska fakulteta, Ljubljana, 2006.

18. Županič N.: Les premiers porteurs des noms Serbe, Croate, Tchèque et Ante, Zbornik III. kongresa Institut International d'Anthropologie v Amsterdamu, 20–29 Sept. 1927, str. 238–243, Paris, 1928. Prevedeno: Prvi nosilci etničnih imen Srb, Hrvat, Čeh in Ant, Etnolog II, str. 74–79, 1928. Ponatisnjeno v: Županič N.: Izbrana dela iz historične etnologije in antropologije, AE Gradiva, vol. 1 (ured. A. Igljč in V. Kralj-Igljč), str. 73–79, Filozofska fakulteta, Ljubljana, 2006.